

ارادت دکتر شریعتی به مارکس دوم!

۱۴ آذر ۱۳۹۹ ساعت ۱۱:۰۵

وی از مفاهیم اصلی و بنیادی مارکسیسم چون جامعه طبقاتی، مبارزه طبقاتی، زیربنا و روبنا، ارزش افزوده و بسیاری از مفاهیم دیگر استفاده کرده و با پذیرش برخی از آرای مارکس، به خصوص قوانین جبر تاریخی آنها را در آثار خود به کار می‌گیرد.

کافه تاریخ- مقالات

دکتر علی شریعتی از جمله شخصیت‌های مبارز در دوران قبل از انقلاب است که اندیشه هایش الهام بخش بسیاری از افراد و گروه‌ها قرار گرفت. تبیین اندیشه‌ها و افکار این شخصیت مبارز، گاه با تناقضاتی همراه بوده است، اما آنچه که در این باب حائز اهمیت می‌باشد درک این موضوع است که هر کس به فراخور و تناسب ارزش‌ها و افکار خود، از وی تأثیر پذیرفت. همین مسئله تا حدودی درک واقعی افکار شریعتی را با مشکل مواجه می‌سازد. چنانچه برخی افکار وی را کاملاً مذهبی، برخی مارکسیستی و گاهی هم التقاطی تلقی می‌کنند. اما فارغ از تأثیر و برداشت افراد و گروه‌ها از اندیشه‌های شریعتی، موضوع مهم و غیرقابل کتمان این است که اندیشه‌های شریعتی از برخی گرایش‌های غیراسلامی از جمله اندیشه‌های مارکسیستی تأثیر پذیرفته بود و تأثیر آن نیز در برخی از نوشته‌های وی قابل اثبات است. هر چند وی بیشترین تأثیر را از جریان مارکسیسم پذیرفت، اما تلاش فراوانی نمود تا بسیاری از آن اندیشه‌ها را رنگ و بوی مذهبی داده و با اسلام انطباق دهد. با این حال جهت تبیین بیشتر این موضوع، به تأثیرپذیری افکار و آرای وی از اندیشه‌های مارکسیستی اشارهای کوتاه می‌گردد.

دکتر شریعتی و اندیشه‌های او

شریعتی در سال ۱۳۱۲ در مشهد دیده به جهان گشود و پس از فارغ التحصیلی در دانش سرای تربیت معلم و سپس دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی، برای ادامه تحصیل به فرانسه رفت. وی در رشته فلسفه دانشگاه سوربن مشغول تحصیل گشت. ورود وی به پاریس نقطه عطف تحول افکار و اندیشه‌های وی نیز بود. زیرا این دوره یعنی دهه ۴۰ شمسی (۵۰ میلادی) مصادف بود با مبارزات استقلال طلبانه مردم علیه استعمار. از این رو وی نیز تحت تأثیر این تحولات، جذب افکار و اندیشه‌های ضد استعماری گردید و در همین دوران بود که کتاب برخی از شخصیت‌های مارکسیستی را ترجمه کرد.

در واقع این دوره، زمان آشنایی شریعتی با اندیشه‌های مارکسیستی و تأثیرپذیری از آن نیز بود. شریعتی بعد از تحصیل در

فرانسه، در سال ۱۳۴۳ به ایران بازگشت و بعد از سپری کردن ۶ ماه زندان مجدداً فعالیت‌های سیاسی خود را آغاز نمود. از سال ۱۳۵۰، شریعتی کرسی استادی اش در دانشگاه مشهد را رها کرد و به تهران آمد. طی این دوره، تمام توان و وقتش را در حسینیه ارشاد، به کار گرفت و سعی کرد آنجا را به یک دانشگاه اسلامی نوگرا و رادیکال تبدیل کند.^۱

افکار و اندیشه‌های وی در این دوره الهام بخش برخی چنانچ‌های چپ، از جمله مجاهدین خلق و گروه‌های چریکی بود و بسیاری از جریانات و گروه‌های خاص نیز از اندیشه‌های او متأثر گشتند. البته خود شریعتی یک مارکسیست نبود اما بیشک از افکار و اندیشه‌های مارکسیستی تأثیر پذیرفته بود. وی از مفاهیم اصلی و بنیادی مارکسیسم چون جامعه طبقاتی، مبارزه طبقاتی، زیربنا و روبنا، ارزش افزوده و بسیاری از مفاهیم دیگر استفاده کرده و با پذیرش برخی از آرای مارکس، به خصوص قوانین جبر تاریخی آنها را در آثار خود به کار می‌گیرد. چنانچه در نظر وی، داستان قابیل و هابیل داستانی نمادین از مبارزه طبقاتی بود میان فرادستان یا ستمگران که نماد آن قابیل می‌باشد و هابیل که نماد فرودستان یا ستمدیدگان است.

وی تحت تأثیر آثار مارکسیستی، کتاب «جوده السحار» را ترجمه کرده که در آن ابوذر قهرمانیست که در دوران معاویه علیه تحریف اصول و آرمانهای اسلام مبارزه کرده بود. شریعتی نام آن را «ابوذر خداپرست سوسیالیست» گذاشت. در واقع گرایش سوسیالیستی - مذهبی وی، ریشه در افکار برخی از مسلمانان نوگرای مصر و سوریه داشت که متأثر از سوسیالیسم بودند. در این کتاب ابوذر غفاری شخصیتی سوسیالیست معرفی گشته بود.^۲ شریعتی ابوذر غفاری را نخستین «خداپرست سوسیالیست» می‌دانست.

متأثر از آرا و اندیشه‌های مارکسیستی، مفهوم طبقه نیز در آثار وی به چشم می‌خورد با این تفاوت که مفهوم طبقه در آثار مارکس جنبه اقتصادی دارد اما در نگاه شریعتی، تغییرات عمده ما حاصل عوامل غیراقتصادی مانند اعتقادات مذهبی، فرهنگ و... توسط طبقه روشنفکران می‌باشد، در حالی که این تغییرات در دیدگاه مارکس توسط کارگران صورت می‌گیرد.

و یا در جایی دیگر همانند مارکس مفاهیم زیربنا و روبنا در جامعه اسلامی را مطرح کرده و اقتصاد را زیربنای جامعه اسلامی معرفی کرده و می‌گوید: «مذهب اسلام، یک دنیاگرایی و یک اصالت اقتصادی به عنوان زیربنا دارد.»^۳ به عبارتی وی وجود رو بنای سیاسی و ایدئولوژیک در جامعه را قابل قبول می‌دانست.

البته تعبیر دکتر شریعتی از مارکس تا حدود زیادی متفاوت و متناقض بود. وی معتقد بود سه مارکس وجود دارد. مارکس اول که جوان نیز می‌باشد، فیلسوف بوده و ضد دین و خدا و اصول مذهبی می‌باشد. مارکس دوم، که میانسال است عالم اجتماعی است که قوانین حرکت و نیز استثمار زبردستان توسط فرادستان را کشف و پراکسیس یا عمل انقلابی را شناساند. مارکس سوم یا مارکس مسن، کسی است که در کنار مارکسیست‌هایی چون کائوتسکی و انگلس قرار داشته که با مصالحه بر سر آرمان‌های طبقات و توده‌های ستم‌دیده، باعث بدنامی مارکس عملی می‌شود. از میان این مارکسها، مارکس قابل قبول شریعتی مارکس دوم است که از آن تأثیر پذیرفت. با این حال اندیشه‌های دکتر شریعتی در بسیاری از موارد نیز با اندیشه‌های مارکسیستی متفاوت

بود. چنانچه مارکس مذهب و دین را روبنای اقتصاد قرار داده بود، اما شریعتی تلاش میکند تا از عامل دین در صدد هویت بخشیدن به فرهنگ ایرانی استفاده کند. از این رهگذر شریعتی دین را ابزاری در جهت مبارزه سیاسی و عامل تقسیم جوامع میدانست و البته نگاه ابزاری او به دین منجر به انتقاداتی از سوی برخی از روحانیون از جمله شهید مطهری گردید. ۴

این موضوع و صریح و روشن نبودن مواضع و دیدگاه های شریعتی در باب اسلام و مارکسیسم باعث شده بود تا برخی از روحانیون شریعتی را مروج آثار و اندیشه های مارکسیستی بدانند. به عبارتی باید گفت: «نگرش جامعه شناسانه ی غربی شریعتی آمیخته از مکاتب غربی، اسلام شناسی وی را از مجرای اصلی خود خارج ساخت و به یک مبحث اجتماعی تبدیل کرد؛ امری که از سوی شهید مطهری به اسلام سرایی به جای اسلام شناسی تعبیر شد.» ۵

با این حال در برداشتی کلی از آثار و اندیشه های شریعتی گرچه میتوان با صراحت گفت که وی یک مارکسیست نبود اما بیشک از اندیشه های مارکسیستی تأثیر زیادی گرفته بود. علاوه بر استفاده از مفاهیم مارکسیستی، انتشار مقالات یا جزواتی با عنوان انسان، اسلام و مارکسیسم، بر اثبات این مدعا دامن میزد. شریعتی علیرغم آنکه تلاش زیادی نمود تا افکار خود را از اندیشه های مارکسیستی جدا کند، اما در نهایت آموزه های وی از نوعی نوعی آشفتگی و ابهام برخوردار بود که همین موضوع شائبه ی مارکسیست خواندن وی از سوی برخی از منتقدان را پررنگ مینمود. این موضوع ریشه در افکار و آثار متناقض شریعتی داشت که از یک سو، از مفاهیم مارکسیستی در آثار خود استفاده میکرد و از سویی به رد اندیشه های مارکسیستی یا محکوم کردن آن میپرداخت.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/47145/اردت-دکتر-ازاد-تا-۴۷۱۴۵>